

PER QUÈ UNA EXPOSICIÓ SOBRE MONS TRIBALS I PER QUÈ DES D'UNA PERSPECTIVA ETNOARQUEOLÒGICA

HELENA BONET

L'exposició «Mons Tribals. Una visió etnoarqueològica» s'inscriu en els actuals corrents disciplinars dels estudis prehistòrics que advoquen per aprofundir en la lectura del registre arqueològic. Sabem que per mitjà de les estructures i dels materials recuperats en una excavació podem conèixer la forma de vida dels grups humans que investiguem: la seua relació amb el medi ambient, els seus poblats i les principals activitats econòmiques, les seues manifestacions artístiques o els rituals funeraris. No obstant això, també som conscients que escapen al nostre estudi parts fonamentals d'aquestes societats, com seria el cas del seu món simbòlic i religiós, entre altres molts elements culturals desapareguts per sempre. En aquest sentit, els estudis etnoarqueològics amplien la perspectiva amb què contemplem la documentació arqueològica al mateix temps que ens ajuden a comprendre la singularitat i la complexitat de les cultures humanes en aproximar-nos a la gran diversitat dels pobles indígenes actuals. I així, de la confluència entre l'etnologia, que analitza les cultures vives, i la prehistòria, que estudia les societats desaparegudes, parteixen les hipòtesis amb què construïm els models socials. L'aspecte específic de la investigació etnoarqueològica és que aquest diàleg implica el contacte real i directe amb els pobles indígenes de les diverses parts del món, com succeeix amb la present exposició.

El Museu de Prehistòria de València pretén despertar l'interés dels seus visitants per aquesta perspectiva etnoarqueològica per mitjà d'una exposició que insisteix en el diàleg entre l'etnologia i l'arqueologia. Aquest diàleg i les línies de treball corresponents han transcendit molt poc en els discursos expositius de la majoria dels museus, les sales d'exposició dels quals semblen limitar-se a presentar els objectes con-

servats d'aquelles societats. El recorregut a través del temps que podem seguir per mitjà de la contemplació dels materials del nostre museu mostra la dificultat i la fragilitat, però també el gran potencial informatiu, de la documentació arqueològica, de manera que comprovem com se succeeixen distints estadis tecnològics, augmenta la complexitat social i la grandària dels grups humans o van conformant-se les altes cultures de l'antiguitat. Una perspectiva etnoarqueològica és la que reclama que tots aquests testimonis de successió i evolució de les cultures no es contemplen com a passos d'un procés lineal que condueix a situar-nos a nosaltres mateixos en el punt culminant, sinó que en cada una de les cultures vegem un exemple del passat i del present diversos de la humanitat sobre el qual reflexionar per a continuar aprenent sobre nosaltres mateixos.

«Mons tribals. Una visió etnoarqueològica», la primera mostra sobre etnoarqueologia de pobles forans a les nostres terres, ens aproxima a sis comunitats indígenes molt dispars entre si, singulars com ho van ser tantes i tantes societats en el passat, i com ho som nosaltres mateixos. L'exposició ens mostra la vida quotidiana, els ritus i les cerimònies i les creacions artístiques en tres àrees geogràfiques: el baix riu Omo a Etiòpia, les Terres Altes de Papua i la Terra d'Arnhem a Austràlia. En aquestes zones els grups humans que les habiten cultiven la terra i crien animals domèstics, amb el complement de la caça i la recol·lecció, mantenen la seua forma de vida tradicional, els poblats, la cultura material, el món cerimonial... Açò se'ns mostra a través d'un conjunt extraordinari de més de 100 objectes i 130 fotografies i filmacions procedents de les comunitats indígenes que viuen en aquests territoris. Per al Museu de Prehistòria de València aquesta mostra és un nou repte expositiu, com ho va ser el 2006 l'exposició «Dones en la Prehistòria» en tractar un tema sobre l'Arqueologia de Gènere en les primeres etapes de la història humana a les nostres terres. En aquesta ocasió hem volgut oferir una exposició que no es limitara a presentar una excel·lent exposició fotogràfica acompanyada d'objectes exòtics, sinó que incitara el visitant a la reflexió sobre la situació actual de molts d'aquests grups «indígenes», cultures supervivents enfront del poderós avanç de la globalització. A més, el nostre compromís, com a institució museística on es formen generacions d'escolars i de ciutadans, és transmetre la complexitat i la diversitat de totes i cada una de les cultures que componen el mosaic de la humanitat i, ja que la Història del món és plural i multicultural, mentre més oberts estiguem al coneixement de tots els pobles, passats i presents, més possibilitats tenim d'«entendre» la nostra pròpia realitat.

En relació amb aquests temes, cal destacar que en el Museu de Prehistòria hi ha una línia d'estudis etnoarqueològics centrats en la Cultura Ibèrica. L'interès pel coneixement d'altres cultures actuals, com a referència i suport per a comprendre determinats aspectes de la protohistòria valenciana, es va iniciar en els anys huitanta del segle passat seguint les línies d'investigació, ja consolidades en la dècada precedent, que pretenien establir marcs de referència contrastables per a entendre millor, per mitjà de l'analogia, determinats aspectes de la vida quotidiana de les societats antigues. El col·loqui i la publicació sobre «Ethno-archéologie Méditerranéenne», realitzat per la Casa de Velázquez de Madrid el 1995, ens va brin-

dar l'oportunitat de reflexionar, des de la perspectiva aportada pel coneixement d'algunes societats tradicionals, sobre alguns aspectes de l'arquitectura i les activitats domèstiques en el món ibèric.

La nostra mirada es va dirigir a l'altre costat del Mediterrani, al Magrib on encara moltes aldees berbers, allunyades del món industrial, conserven formes de vida tradicionals amb una base de subsistència agrícola-ramadera, tècniques constructives i efectes de la vida quotidiana semblants als testimonis trobats en els poblats ibèrics de la nostra península. Aquesta «comparació etnoarqueològica» es plantejava per a obtenir respostes a preguntes i problemes, generalment puntuals, que ens sorgien en l'estudi de la documentació arqueològica sense que en cap cas no s'intentara establir una analogia entre ambdues cultures, d'altra banda tan dispars en el temps i en l'espai. De manera que aquesta observació etnogràfica es revela com una ferramenta per a comprendre el funcionament de determinats útils, tècniques constructives o processos de fabricació, que al seu torn ens ha permès entendre molts aspectes de la cultura ibèrica i anar més enllà de la tipologia de l'objecte o la tecnologia. En els anys huitanta del segle passat, els resultats de les excavacions arqueològiques en els poblats ibèrics de l'entorn de la ciutat d'Edeta /Tossal de Sant Miquel de Lliria, ens van permetre anar definint materials, tècniques i solucions arquitectòniques, com la fabricació d'atovons, lluits, cobertes i problemes de ventilació, desaigües, accessos o escales, recolzant-nos en gran part en l'observació etnogràfica. Aquests estudis etnoarqueològics no es limitaven a l'arquitectura tradicional de fang sinó al conjunt d'e-

Dones teixint en un teler vertical en la *kasba* de Ait-Benhaddou, Marroc. Any 2007.

lements que configuren l'hàbitat, com ara llars, forns, recipients d'emmagatzematge i cuina, ferramentes agrícoles i artesanals i un llarg etcètera, que permeten comprendre la distribució, l'ús i la dimensió social dels efectes i els equipaments domèstics (fig. 1).

Amb tot aquest bagatge documental que ens ha permès conèixer l'habitatge ibèric, tant des del punt de vista arquitectònic com de la funcionalitat d'espais, vam mamprendre en els anys noranta un projecte d'investigació i d'arqueologia experimental en l'*oppidum* ibèric de la Bastida de les Alcusses a Moixent. Es va dur a terme la reconstrucció d'un gran habitatge amb els mateixos materials i tècniques constructives que van emprar els ibers i es va recrear en el seu interior l'ambient d'una casa d'agricultors del segle IV aC (fig. 2). Si bé el plantejament inicial d'aquest projecte era experimental i didàctic, hui dia el nostre objectiu és saber llegir més enllà de la funcionalitat dels objectes, de la tecnologia constructiva o del model de poblament i qüestionar-nos altres problemàtiques com el seu significat social i simbòlic. Es tracta de bus-

car els protagonistes d'aquesta història i fer possible la reconstrucció de la vida humana i per a això, si bé l'etnoarqueologia ens amplia el ventall de models culturals, mai no cal descuidar el context sociocultural i el moment històric de la societat en estudi.

Sens dubte, realitzar aquesta exposició ens ha donat l'oportunitat de reflexionar sobre les nostres línies de treball, a més de prendre consciència sobre el passat, el present i el futur dels pobles indígenes. Mostra d'això és el present catàleg que arreplega una selecció de setanta fotos de les peces i fotografies més representatives de l'exposició i reuneix huit articles de gran interès etnoarqueològic, alguns d'ells escrits per destacats especialistes que han desenvolupat els seus treballs a Etiòpia, Papua i Austràlia.

Alfredo González-Ruibal inicia aquest catàleg amb l'article «De l'etnoarqueologia a l'arqueologia del present», una revisió i posada al dia de les distintes tendències i línies d'investigació dins d'aquesta disciplina. La seua major aportació és la reflexió que fa sobre els problemes de tipus epistemològic i ètic que planteja l'etnoarqueologia, proposant transformar aquesta pràctica científica en una arqueologia del present. Per a González-Ruibal, l'arqueologia del present és una forma menys colonial i més compromesa de dur a terme el treball etnoarqueològic, procurant comprendre les cultures locals, el seu context històric i els seus problemes polítics actuals.

José Azcárraga, autor de la majoria de les imatges de l'exposició i del catàleg, ha sabut captar a través de la seua càmera els aspectes i els temes que més interessaven des del punt de vista etnoarqueològic. «El paper de la fotografia en la trobada amb l'altre» ens dóna una lectura historiogràfica de la visió que van tindre els primers fotògrafs sobre les poblacions indígenes d'Austràlia, Etiòpia i Papua, així com les seues tècniques fotogràfiques, testimonis i experiències. En definitiva, una documentació etnològica i històrica de gran valor per a conèixer la vida, els costums i els mites d'aquestes societats. Conclou amb una reflexió crítica sobre el paper que juga, en l'actualitat, la fotografia en els viatges turístics.

Juan Salazar aborda un tema historiogràfic de màxima actualitat en «La Terra d'Arnhem, baix Omo i Terres Altes de Papua. Primers contactes», on arreplega interessantíssims testimonis dels nadius que relaten com van ser els primers contactes entre els exploradors i els colons occidentals i les comunitats que habitaven aquelles terres. Una trobada, en la majoria de les ocasions, brutal, on l'extermini va delmar comunitats senceres mentre que en altres regions, més aïllades, el contacte amb les poblacions indígenes va ser més pacífic. Temes com les polítiques colonialistes, el paper dels missioners, el racisme o la resistència i la supervivència dels grups nadius ens mostren les grans transformacions del món entre final del segle XIX i primera meitat del XX.

David Turton, en l'article «Intercanvi de ferides: la violència masculina ritualitzada o els duels mursi» ens ofereix un magnífic estudi antropològic sobre els combats ritualitzats, o *thagine*, dels mursi, poble ramader i agricultor que habita a la vall de l'Omo. En aquest treball mostra com aquests combats no són considerats esdeveniments aïllats, o excepcionals, sinó que tant els duels entre els grups locals mursi com la guerra serveixen per a crear una imatge pròpia i diferencial no sols entre clans sinó entre altres grups culturals, reforçant d'aquesta manera la identitat politicoterritorial del poble mursi.

El treball de Pierre i Anne Marie Pétrequin sobre «L'arc de les dones i el ret dels hòmens. Útils i mites de Nova Guinea» és, una vegada més, un referent en els estudis etnoarqueològics. A través de la cultura material de diverses ètnies de Terres Altes de Papua, com són les destrals de pedra, els arcs i les fletxes o la xarxa i el pal excavador, els autors aprofundeixen en el significat i el món simbòlic dels objectes. En estudiar els processos tecnològics dels útils, mostren com aquestes habilitats tècniques no tindrien cap funció per si mateixes si no estigueren socialitzades i ritualitzades.

Inés Domingo i Sally K. May ens submergeixen en el món de l'art rupestre dels aborígens australians en «La pintura i la seua simbologia en les comunitats de caçadors-recol·lectors de la Terra d'Arnhem», un dels escassos exemples on encara perdura aquesta antiquíssima tradició, això sí, adaptada als constants canvis socioculturals i ambientals. D'aquest estudi es desprén com resulta d'essencial, per als arqueòlegs, l'etnografia a l'hora d'entendre les dificultats de reconstruir el significat i la funció de l'art. A més, destaquen la importància que té per als aborígens l'art rupestre com a transmissió de coneixement i del seu imaginari col·lectiu.

L'article de Claire Smith, «La supervivència de les cultures indígenes», se centra igualment en les comunitats aborígens del nord d'Austràlia, però és, abans que res, una crida a la conscienciació de la situació actual de les distintes poblacions indígenes. Considera clau el treball conjunt dels investigadors amb els aborígens tant en els treballs de camp com en les publicacions per a ajudar així a transmetre els seus coneixements culturals, però, sobretot, insisteix en el fet que la supervivència cultural d'aquestes poblacions enfront de la globalització només és possible des de la continuïtat de les seues pràctiques culturals que depén, al seu torn, del control indígena sobre la seua pròpia cultura.

Joan B. Llinares, a manera de conclusió, reflexiona en «Els pobles preindustrials i el seu sentit en una antropologia autocrítica» sobre la mirada amb què contemplem els altres en el present context multicultural. Retrocedint fins als versos de l'Odissea, ens mostra com també la literatura, l'art en el seu més ampli conjunt, pot col·laborar amb la mirada etnoarqueològica. Lluny han de quedar els esquemes de l'arqueologia prehistòrica huitcentista que veia en els altres pobles el reflex de passats estadis del nostre desenvolupament. Hui els percebem sobretot com els nostres contemporanis, plenament dignes d'atenció i d'estudi per si mateixos en tant que exemples d'una plural humanitat repleta afortunadament de diferències.

Aquesta és la visió que pretén oferir la present exposició, que la història d'aquests «mons tribals» és també la nostra, que tots compartim el present i som coautors del futur.

Reconstrucció de una vivenda d'època ibèrica en la Bastida de les Alcusses a partir de tècniques constructives tradicionals. Any 1999.